

ปรัชญากระบวนการ เปรียบเทียบ

ปรัชญาของเฮราคลีตุสกับปรัชญาของไวท์เฮด

ไวท์เฮดอ้างถึงข้อความว่า "ไม่มีใครสามารถก้าวลงไปแม่น้ำสายเดียวกันได้ถึงสองครั้ง" โดยเอ่ยแต่เพียงว่าข้อความนี้เป็น "คำสอนโบราณ" ทว่าจะเป็นคำสอนของใคร สอนเกี่ยวกับเรื่องอะไร และใคร เป็นคนแรกที่นำมาใช้เป็นสัญลักษณ์ของความเปลี่ยนแปลงนั้น เขามีใ้ยืนยันไว้เลย^๑ แต่ในเมื่อวงการ ประวัติปรัชญาได้รับเอาข้อความดังกล่าวนี้มาใช้สำหรับเป็นตัวแทนทฤษฎีที่ว่าด้วยความเปลี่ยนแปลงกันเสียแล้ว เขาเองในฐานะที่เป็นนักปรัชญารุ่นหลัง ก็จำเป็นต้องยอมรับมันไว้ใช้เป็นข้อมูลในการ อ้างอิงด้วยกัน ส่วนรูปแบบคำสอนที่เขามั่นใจว่ามาจากทฤษฎีของเฮราคลีตุสจริง และกล่าวยืนยันไว้ในผลงานของเขา ก็คือข้อความว่า "ทุกสิ่งเคลื่อนไหว" ซึ่งเขาถือว่าเป็นต้นตอของปรัชญากระบวนการ ทั้งลัทธิ

เฮราคลีตุสได้ความคิดที่ว่าความเปลี่ยนแปลงมีอยู่ในสิ่งทั้งหลาย โดยการ เผ่าสังเกตุสิ่งเฉพาะหน่วยมานาน ดังความในเศษนิพนธ์ข้อหนึ่งของเขาที่ว่า "คนที่รักความปราดเปรื่องฟังคุณเคยกับสิ่งเฉพาะหน่วยให้มาก ๆ"^๒ จนประจักษ์ว่า ความเปลี่ยนแปลงอย่างเดียวกันเท่านั้นที่มีอยู่ในสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นอย่างคงเส้นคงวาเหมือนกันหมด และทำให้เขากล่าสรุปว่า "สิ่งทั้งหลายมีการหยุดพักในการ เคลื่อน" ซึ่งหมายความว่า

^๑ See Ibid., p. 240.

^๒ กัรติ บุญเจือ, สร รนิพนธ์ปรัชญาตะวันตก, ศ.น. ๓๕, หน้า ๑๓.

ของเขาก็หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่สัมปชัญญะ การรับรู้ ความตั้งใจ ความปิติ และ
 ความคิด ให้แก่เราได้ หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ เมื่อคนเรามี "การรู้สึก" หรือ "ความ
 รู้สึก" อย่างใดขึ้นมา อย่างนั้นแหละคือ "การตีความ" ในความหมายของไวท์เฮด
 ดังนั้น สำหรับการสร้างระบบปรัชญาขึ้นระบบหนึ่ง หรือ ขบถิภปรัชญา นั้น ก็ย่อม
 เป็นเพียงการสรรหาคำวิจารณ์ต่าง ๆ พร้อมทั้งเกณฑ์ตัดสินมาเพิ่มให้มากพอ หรือพอ
 ที่จะใช้ได้กับการตีความทั้งหมดของเรา โดยที่ "พอดี" หรือ "พอเพียง" นี้จะต้อง
 หมายถึง การที่ทุก ๆ หน่วยหรือทุก ๆ ภาวนภาพที่ได้มาในกรอบเดียวกันดังกล่าว
 สามารถที่จะตีความซึ่งกันและกันได้ กล่าวอีกอย่างหนึ่งที่มีความหมายใกล้เคียงกันก็คือ
 "ปรัชญา คือการแก้ไขตัวเองให้ถูกต้องโดยสัมปชัญญะที่เกิดขึ้นกับอสังขภาพอันมากมาย
 ก่อนหน้าตัวมันเอง" °

และ ในการตีความหรือแปลความหมายนั้น อสังขภาพจึงต้องเกิดขึ้นก่อน
 โดยเฉพาะอสังขภาพครั้งแรก ๆ นั้นย่อมจะหาความถูกต้องหรือลักษณะปรนัยได้น้อย
 ทว่าครั้งแล้วครั้งเล่าที่การตีความหรืออสังขภาพเหล่านี้เกิดขึ้น ก็จะไม่เรียกได้ว่าเป็น
 "ปรัชญา" จนกว่าจะมีการใช้สัมปชัญญะในการแก้ไขอสังขภาพเหล่านั้นให้ถูกต้องขึ้น
 นั่นแหละ ปรัชญา ในทรศนะของไวท์เฮดจึงจะมีขึ้น จะเห็นได้ว่าปรัชญาในที่นี้ไม่มี
 ลักษณะที่เป็นอสังขภาพหรือสมมุติในตัวเองเลยหากจะต้องเป็นการแก้ไขตัวเองอยู่
 เรื่อยไปตราบเท่าที่ยังจะคงความหมายแห่ง "ปรัชญา" อยู่ได้ ซึ่งเราจะพบลักษณะ
 ของความเป็น "กระบวนการ" ของตัวปรัชญาอย่างเด่นชัดแม้ในที่นี้

° Ibid. "Philosophy is the self-correction by consciousness of its own initial excess of subjectivity."

ก่อนที่ไวท์เฮดจะเริ่มแจกแจงแผนการณ์เชิงวิภาค อันเป็นปรัชญาบริสุทธิ์ของ
เขาออกมาให้ประจักษ์ชัด ดังที่โลกดวามาแล้วข้างต้นนั้น เขาได้เกริ่นขึ้นก่อนว่า

ปรัชญาเป็นการประสานจินตนาการกับสามัญสำนึกเข้าด้วยกัน ในอัน
ที่จะก่อให้เกิดแรงเห็นยวรั้งอย่างหนึ่งอันจะมีผลต่อผู้เชี่ยวชาญพิเศษ-
เฉพาะเรื่องทั้งหลาย และพรุ่อกันนั้น ก็จะช่วยขยายขอบเขตแห่ง
จินตนาการต่าง ๆ ของผู้คนเหล่านั้นให้กว้างขึ้นด้วย

นอกจากจะเป็นการนิยามความหมายแห่งหนึ่งของปรัชญา ไวท์เฮดยังสามารถ
ชี้ให้เห็นประโยชน์ของปรัชญาคำพูดง่าย ๆ เขาเองพยายามที่จะใช้ภาษาสามัญ
อย่างที่สุดในการอธิบายส่วนใหญ่ในผลงานเชิงปรัชญาทั้งหลายของเขา แต่เนื่องจาก
ภาษาสามัญนั้นไม่อาจที่จะเป็นศักรอบให้กับระบบปรัชญาที่เป็นเชิงทฤษฎีล้วน ๆ ได้
อย่างเหมาะสม ดังนั้น จึงดูเหมือนว่าเราต้องพานพบกับศัพท์เทคนิคที่ยุกยากและน่า
เบื่อในการศึกษาปรัชญาของไวท์เฮดทั้งระบบ นั้นเป็นความจำเป็นอย่างหนึ่งของ
วงการปรัชญา ไม่มีนักปรัชญาคนใดในประวัติปรัชญาจะหลีกเลี่ยงการใช้หรือการเผชิญ
กับศัพท์เทคนิคไปได้ อย่างไรก็ตาม ในโอกาสที่เป็นการอธิบาย หรือให้คำบรรยายใน
ชั้นเรียนทั่ว ๆ ไป อันเป็นคำสอน "ปรัชญา" ส่วนใหญ่ของไวท์เฮดนั้น เรากลัพบพบว่า
เขาใช้ภาษาพูดธรรมดา ๆ ที่สามารถเข้าใจความหมายได้ทันที โดยมีต้องพึ่งคำชี้แจง
ที่ยุกยากซับซ้อนเลย ตัวอย่างเช่น ในผลงานชิ้นถัดจากงานชิ้นเอกของเขา มา ที่ชื่อว่า
การผจญภัยของมโนคติ (Adventures of Ideas) นั้น เขาอธิบายว่า

Ibid., p. 26. "Philosophy is the welding of imagination
and common sense into a restraint upon specialists, and also into
an enlargement of their imaginations."

ปรัชญามีใช้เป็นเพียงการสะสมความรู้สึกที่สูงส่ง การทวมทนของความรู้สึก
 เช่นนั้นยอมก่อให้เกิดผลร้ายมากกว่าดี ปรัชญาจะต้องมีลักษณะทั่ว ๆ ไป
พร้อมกับเป็นรูปธรรมที่เป็นทั้งในแง่การวิจารณ์และเห็นคุณค่าแห่งการทำ
 อรรถัตถศึกษาโดยตรง มันมีใช้ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ไม่ควรเป็น การโตการณ
 อันเผด็จนระหว่างศาสตร์การวิจัยเดี่ยวทั้งหลาย มันเป็นการสำรวจ
 ความเป็นไปไต่ทั้งหลาย พร้อมทั้งการเปรียบเทียบของมันที่พำกับการตุภาวะ
 ต่าง ๆ ในปรัชญานั้น ขอเท็จจริง ทฤษฎี ทางเลือกทั้งหลาย รวมทั้ง
 อุดมการณ์ จะตองหยั่งดูรวมกัน ๑

การทำอรรถัตถศึกษา หรือการมีอรรถัตถศึกษาโดยตรงขึ้นมานั้น ยังไม่เป็นปรัชญา
 เพราะมันเป็นเรื่องเฉพาะตัวและเป็นนามธรรมเกินไป ปรัชญาจะต้องเป็นทั้ง เรื่อง
 ทั่ว ๆ ไปและเป็นรูปธรรมของอรรถัตถศึกษานั้นอีกต่อหนึ่ง นอกจากนี้ เนื้อหาสาระทั่ว ๆ
 ไปดังกล่าวยังจะต้องมีทั้งลักษณะเชิงวิจารณ์และการมองเห็นคุณค่าด้วย คนทั่วไปมักจะ
 เข้าใจว่า อะไรที่ยิ่งก่อให้เกิดความรู้สึกที่สูงส่งน่าฟัง ยิ่งเป็น "ปรัชญา" มาก ไวท์เฮด

A.N. Whitehead, An Anthology, p. 762. "Philosophy is
 not a mere collection of noble sentiments. A deluge of such
 sentiments does more harm than good. Philosophy is at once once
 general and concrete, critical and appreciative of direct intnition,
 and it is not, or should not be -- a ferocious debate between
 irritable professors. It is a survey of possibilities and their
 comparison with actualities. In philosophy, the fact, the theory,
 the alternatives, and the ideal, are weighed together."

เกรงว่าหากเรามัวหลงไปสะสมความรู้สึกถึงที่ว่านี่เขาไว้มาก ๆ นากลัวว่าจะเป็นอันตรายแก่ตัวเองมากกว่าที่จะไถ่จุกกับ "ปรัชญา" จริง ๆ และที่น่าเสียดายมากกว่านั้นก็คือ การที่คนบางคนถือเอาว่า ส่วนนวนโวหารอันคมคายยกยอนที่ออกมาจากอารมณ์ของผู้คนแก่เรียนในขณะถกเถียงกันอย่างเอาจริงเอาจังนั้นเป็น "ปรัชญา" ไปเสียทั้งหมด ปรัชญาเป็นการสำรวจอย่างหนึ่ง ขณะที่การสำรวจความเป็นไปได้ต่าง ๆ ว่าจะเป็จริงได้แค่ไหนเพียงไรนั้น มันก็คือ "การชั่งน้ำหนัก" หรือ "การหยั่งดู" ข้อเท็จจริง ทฤษฎีสิ่งที่เรากำหนดขึ้น และอุดมคติที่ตั้งไว้ร่วมกันนั่นเอง

การที่ไวท์เฮดกล่าวว่าปรัชญาเป็นการสำรวจอย่างหนึ่งนั้นแสดงว่าเขาเน้นเรื่องการใช้ประสบการณ์ควบคู่ไปกับการมีอชัตติกญาณโดยตรงมากกว่าที่จะใช้เหตุผลล้วน ๆ หรือมากกว่าที่จะใช้การศึกษาเหตุผลแต่เพียงแง่เดียวอย่างในวิชาคณิตศาสตร์ที่เขาคุ้นเคย ซึ่งในประเด็นนี้ก็ยังมีคำยืนยันเพิ่มเติมอีกว่า "ปรัชญาเป็นการแสวงหาประโยชน์อ้าง มันมิใช่การนิรนัย การนิรนัยเท่าที่ใช้อยู่ทั้งหมดก็เป็นไปเพื่อที่จะทดสอบจุดเริ่มแรก โดยความประจักษ์ชัดที่บทสรุป"^๑

ปรัชญาของไวท์เฮดเป็นเสมือนผลิตผลชิ้นสำคัญอันเกิดจากปรัชญาของปลาโตและปรัชญาลัทธิสำคัญ ๆ ของยุโรป จึงนับว่าเป็นปรัชญาตะวันตกโดยกำเนิด แต่เท่าที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าเขาพยายามที่จะดึงเอามโนภาพแก่น ๆ ของปรัชญาตะวันออกเข้าไปไว้ในปรัชญาของเขาให้มีไชน้อยเหมือนกัน ทั้งนี้เป็นไปตามความตั้งใจของเขาเองในการที่จะยกระดับความคิดของเขาให้มีลักษณะเป็นสากลยิ่งขึ้น ดังที่เขาเองประกาศว่า

^๑ Ibid., p. 875. "Philosophy is the search for premises.

It is not deduction. Such deductions as occur are for the purpose of testing the starting-points by the evidence of the conclusions."

ปรัชญาคือการยกขึ้นสู่ลักษณะกว้าง ๆ ที่รวมกันใค้อยู่ในหนึ่ง การได้พบลักษณะทั่ว ๆ ไปใหม่ ๆ เช่นนั้น ย่อมยิ่งผลดีให้กับส่วนที่รู้แล้วทั้งหลาย มันเป็นการยกขึ้นสู่การมีทรรศนะความเป็นไปไค้ใหม่ ๆ ของการรวมกัน^๑

"การยกขึ้น" (the ascent) ของไวท์เฮดในที่นี้ที่เข้กัน แสดงให้เห็นลักษณะที่เป็นกระบวนการใน "ปรัชญา" ของเขาอย่างเห็นไค้ชัด เพราะขณะขบคิดปรัชญานั้น จะต้องเป็นการยกขึ้นสู่ความมีลักษณะทั่ว ๆ ไปหรือลักษณะสากลไค้ยิ่ง ๆ ขึ้นอย่างไม่วันหยุดหย่อน คราวเท่าที่การขบคิดปรัชญาไค้ดำเนินอยู่

ในผลงานเชิงปรัชญาชิ้นหลัง ๆ เช่น อัญรูปของความคิด (Modes of Thought) คำพูดต่าง ๆ ของไวท์เฮดเองไค้ทำให้ความหมายของ "ปรัชญา" มีความชัดเจนเพิ่มมากขึ้น อาทิเช่น "ปรัชญาไค้คือความตั้งใจที่จะไค้ทำความกระจ่างชัดไค้ถึงชั้นความประจักษ์พื้นฐานที่เป็นธรรมชาติแท้ของสิ่งต่าง ๆ นั้นเทียว...ปรัชญาเป็นการวิจารณ์นามธรรมทั้งหลายที่ค้อมอัญรูปต่าง ๆ ของความคิดไว้"^๒ จุดนี้แสดงให้ไค้เห็นว่า "ปรัชญา" นั้นมีไค้สิ่งอื่นไค้ที่นอกเหนือไปจากตัว "ความตั้งใจ" (attempt) หรือตัว "ความพยายาม" (endeavour) ที่จะไค้ทำความกระจ่าง หรือความชัดเจนแจ่มแจ้ง

^๑ Ibid., p. 854. "Philosophy is the ascent to the generalities of combination. The discovery of new generalities thus adds to fruitfulness of those already know. It lifts into view new possibilities of combination."

^๒ A.N. Whitehead, Modes of Thought, p. 48. "Philosophy is the attempt to make manifest the fundamental evidence as to the nature of things...Philosophy is the criticism of abstractions which govern special modes of thought."

เพื่อที่จะเข้าใจถึงธรรมชาติของสรรพสิ่งด้วยการวิเคราะห์วิจารณ์เหล่านี้เลย ดังนั้น
ปรัชญาจึงต้องเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและภาษา ส่วน "อัญรูปของความคิด"
หรือ "อัญรูปพิเศษของความคิด" ในที่นี้หมายถึง "เนื้อหา" ของปรัชญานั้นเอง โดย
ที่ "ปรัชญา" คือส่วนที่เป็นกิจกรรมหรือกระบวนการของนามธรรมต่าง ๆ ที่คุ่มอัญรูป
เหล่านั้นอยู่อีกทอดหนึ่ง

ในแง่ที่ "ปรัชญา" ต้องเกี่ยวข้องกับ "ภาษา" รวมทั้งความหมาย
และวิธีการใช้ของมันนั้น ไวท์เฮดกล่าวว่า "ปรัชญาคล้ายคลึงกับกวีนิพนธ์ ปรัชญาเป็น
ความพยายามที่จะค้นหากระบวนการใช้ถ้อยคำใหม่ ๆ สักระบบหนึ่งสำหรับใช้กับข้อคิด
อันแจ่มชัดของผู้ใช้จินตนาการนั้น ๆ เอง" ^๑ นักปรัชญาเหมือนกับกวีนิพนธ์ในแง่ที่ว่า
ในการที่จะแสดงออกซึ่งจินตนาการหรือความคิดอันแจ่มชัด ทั้งนักปรัชญาและกวีจำต้องใช้
ภาษา และมันจะต้องเป็นภาษาที่เป็นระบบของเขาเอง ความพยายามในการประดิษฐ์
ระบบวิธีการใช้ถ้อยคำ (phraseology) นั้นแหละ เป็นความยากและเป็นกิจกรรม
จริง ๆ ที่ทั้งกวีและนักปรัชญาจะต้องทำให้มันใช้ได้ทั้งกับความคิดอันแจ่มแจ้งของเขา และ
ที่ยากยิ่งกว่านั้นก็คือ จะต้องให้คนอื่นมีโอกาสเข้าใจได้ตรงตามที่เขาคิดไว้ด้วย

ในผลงานชิ้นเดียวกัน ไวท์เฮดได้พูดถึง "ปรัชญา" ในความหมายที่ง่ายที่สุด
ของมันว่า "ปรัชญาเป็นผลของความประหลาดใจ... เมื่อเกิดมีปัญหาใดปัญหาหนึ่งขึ้นมา

^๑ Ibid., p. 49 - 50. "Philosophy is akin to poetry.

Philosophy is the endeavour to find a conventional phraseology
for the vivid suggestiveness of the poet."

ปรัชญา เป็นการแสวงหาวิธีการแก้ปัญหาดังกล่าว" ความหมายของปรัชญาในแง่นี้มีอยู่แล้วในชีวิตประจำวันของเรา แต่ทว่า "ปัญหา" และ "การแก้ปัญหา" ส่วนใหญ่ในชีวิตของเรานั้นมิได้เป็น "ปรัชญา" ในความหมายของไวท์เฮดเลย ปรัชญาจะเกิดขึ้นก็คือเมื่อปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาจริง ๆ ซึ่งได้มาจาก "ความประหลาดใจ" หรือ "ความรู้สึกประหลาดใจ" (sense of wonder) ของมนุษย์เท่านั้น ในยุคปัจจุบัน มนุษย์อยู่ในสังคมอันมีลักษณะเป็นเชิงกลไกเสียจนแทบจะไม่มีโอกาสพบกับความประหลาดใจหรือความรู้สึกประหลาดใจขึ้นจริง ๆ เลย และในวันหนึ่ง ๆ นั้น มีปัญหาเกิดขึ้นมากมาย ขาพเจ้าขับรถไปบนถนนสายหนึ่งที่ค่อนข้างจะพลุกพล่าน ฉับพลันข้างหน้านั้นขาพเจ้าเห็นชายคนหนึ่งนอนตายอยู่บนถนนขวางทางวิ่งของรถขาพเจ้า "ปัญหาในชีวิตประจำวัน" เกิดขึ้นแล้วหลายประเด็น เช่นทำอย่างไรขาพเจ้าถึงจะขับรถหลบคนตาย โดยไม่ทำให้รถเบรคเป็นเล็ดที่เต็มถนน และทำอย่างไรถึงจะขับออกนอกทางวิ่งของตัวเองโดยไม่ไต่รถคันอื่นชน หรือไปชนกับรถคันอื่นใด และขาพเจ้ายอมแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ด้วยความรวดเร็วและความชำนาญ โดยการชลดรณิกหนอย เปิดไฟเดี่ยวขวา แล้วหักหลบออกไปทันทีเมื่อใกล้จังหวะ ยิ่งกว่านั้น พอขาพเจ้าเร่งความเร็วเพื่อให้พนักพิงอากาศคานั้นเสีย พร้อมกับหนีรถคันหลังที่บีบแตรไล่ ก็พบกับสัญญาณไฟแดงที่เปลี่ยนขึ้นมาในทันทีทันใด ขาพเจ้าเหยียบเบรคจนตัวโก่ง เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอีก ซึ่งขาพเจ้าก็แก้ได้อย่างสวยงาม โดยไม่ต้องกังวลควรวารถคันหลังจะชนตาย การเหยียบเบรคเมื่อเจอไฟแดงเช่นนี้ไม่อาจที่จะถือได้ว่าเป็น "การแก้ปัญหา" ที่เป็นปรัชญา หรือที่เป็น "การแสวงหาวิธี" หรือที่เป็นผลมาจากความประหลาดใจเลย ปัญหากับการแก้ปัญหาเท่าที่ยกตัวอย่างมานี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของความเป็นอยู่ในสังคมเชิงกลไกดังกล่าวเท่านั้น

Ibid., p. 127 - 8. "Philosophy is the product of wonder
.....A problem arises. Philosophy is the search for the solution."

เหตุนี้เองไวท์เฮคจึงสรุปว่า "ปรัชญาทั้งหมดคือความพยายามในการที่จะให้ไ้มาซึ่งความเข้าใจที่มั่นคงแน่นอนในตัวเองที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ เท่าที่ไ้สังเกตมา"^๑

จากข้อสรุปของไวท์เฮคตรงนี้ จะเห็นไ้ว่า ปัญหา ความประหลาดใจหรือแม้แต่การแก้ปัญหของ คนส่วนใหญ่ นั้น ชาวลัทธิคณะที่จำเป็นของ "ปรัชญา" กล่าวคือ (๑) มักจะมีไ้เป็น "ความพยายาม" ในอันที่จะให้ไ้มาซึ่ง (๒) คำตอบหรือการแก้ปัญหที่ เป็น "ความเข้าใจที่มั่นคงแน่นอนในตัวเอง" หรือมีไ้เป็นความคิดความเข้าใจที่เป็นระบบ และ (๓) มีไ้เป็นการที่ความที่ไ้มาจากและสามารถไ้ใช้ไ้กับ "ประสบการณ์เท่าที่ผ่านมามาทั้งหมด" พูกลง ๆ ก็คือ สำหรับไวท์เฮค ปรัชญาทุกระบบจะต้องเป็นกระบวนการ มีเหตุผลกับหลักการสอดคล้องกัน และมีฐาน อยู่ทประสบการณ์

ความหมายของ "ปรัชญา" ที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่ง ซึ่งจะทำให้เห็นไ้ชัดว่า ปรัชญาแตกต่างจากศาสตร์อื่น ๆ อย่างไร ปรากฏอยู่ในคำพูดของไวท์เฮคเองตอนหนึ่งว่า "ปรัชญา คือวิถีความคิดที่มุ่งมั่นสู่ลัทธิคำสอนต่าง ๆ ที่รับรองไ้โดยไมคอบยจะเข้าทานัก"^๒ นั่นคือ หากลัทธิคำสอนใดที่สามารถจะรับรองไ้โดยเข้าทาจริง ๆ หรืออย่างเต็มที่แล้ว ลัทธิคำสอนดังกล่าวก็จะต้องไม่ใช่ปรัชญา แต่จะเป็นวิทยาศาสตร์แขนงหนึ่งไป

^๑ Ibid., p. 152. "All philosophy is an endeavour to obtain a self-consistent understanding of things observed."

^๒ Ibid., p. 170. "Philosophy is attitude of mind towards doctrines ignorantly entertained."

นอกจากนี้ จากคำพูดข้างที่ยกมา จะสังเกตได้ว่าตัวปรัชญานั้นเป็นเพียง "วิถีความคิด
ที่มุ่งมั่น" (attitude of mind) ล้วน ๆ เพื่อการสร้างกรอบหรือลัทธิที่ปรับแก้
ของมันขึ้น และจะสำเร็จก็ต่อเมื่อวิถีความคิดนี้จะหยุดลงนั่นแหละ ในขณะที่ขบคิดปรัชญา
เราไม่ควรที่จะหวังอะไรเลยด้วยซ้ำ ทั้งนี้เพราะ

ปรัชญาเริ่มต้นขึ้นในความประหลาดใจ และในท้ายที่สุด เมื่อความคิด
เชิงปรัชญาได้ทำการจนถึงขั้นสูงสุดของมันแล้ว ความประหลาดใจนั้นก็ยังคง
เหลืออยู่ กระนั้นก็ตาม ข้อคิณูบางอย่างที่มีต่อความไพศาลของสิ่งทั้งหลาย
รวมทั้งการชำระล้างอารมณ์ใหม่บริสุทธิ์ด้วยความเข้าใจก็จะต้องเพิ่มเติมขึ้น
มากวย^๑

กิจกรรม "ขบคิดปรัชญา" จะต้องไม่มุ่งไปที่ประโยชน์หรือหน้าที่ (functions)
ใด ๆ ของมัน หากเราคิดปรัชญาเพราะเชื่อว่าการคิดนั้นจะทำให้เราฉลาดและมีชื่อเสียง
แล้ว จุดนี้ก็จะกลายเป็นความบอดของกิจกรรมนี้ไปทันที ทั้งนี้ ก่อนอื่นเราควรที่
จะมี "จุดหมายในการเข้าใจอย่างปรัชญา" เสียก่อน ซึ่งจุดหมายที่ว่านี้ก็ คือ การทำลาย
ความบอดแห่งกิจกรรมดังกล่าวให้หมดไปนั่นเอง

ในตอนสุดท้ายของผลงานเชิงปรัชญาเล่มสุดท้ายของไวท์เฮด เขาลงเอย
ลักษณะและความหมายของปรัชญาคือคำพูดที่ว่า

ปรัชญาเป็นเชิงฉานนิยม เพราะฉานนิยมก็คือ การหยั่งรู้โดยตรงลงไปในความ
ลึกซึ้งต่าง ๆ ที่ยังไม่อาจจะบอกไหมดอก แต่จุดมุ่งหมายของปรัชญาก็คือ การทำ

^๑Ibid, p. 168. "Philosophy begins in wonder. And, at the
end, when philosophic thought has done its best, the wonder
remains. There have been added, however, some grasp of immensity
of things, some purification of emotion by understanding."

ลัทธิฐานนิยมให้สมเหตุสมผลขึ้นมา มีไขควยการอธิบายให้ชัดเจนเท่านั้น ทว่า
 คงควยการนำลักษณะต่าง ๆ ในรูปภาษาใหม่ ๆ ที่ใช้งานร่วมกันไปอย่าง
 สมเหตุสมผลเข้ามาไขควย^๑

ความหมายของ "กระบวนการ"

คำอีกคำหนึ่งที่ไวท์เฮดใช้กันอย่างกว้างขวางในการอธิบายปรัชญาของเขา
 ก็คือคำว่า "กระบวนการ" นี้เอง ในสารานุกรมปรัชญา (The Encyclopedia of
 Philosophy) ไคร์นีย์ให้คำ ๆ นี้ชี้แทนความหมายของ "การเปลี่ยนแปลง"
 โดยเฉพาะ^๒ ส่วนไวท์เฮดเองถือว่าเขาได้ความหมายส่วนใหญ่ของ "กระบวนการ"
 มาจากรูปแบบคำสอนของเฮราคลิตัสที่ว่า "ทุกสิ่งเลื่อนไหล"^๓ เป็นหลัก โดยการ
 วิเคราะห์ข้อความนี้ออกมาอีกทีหนึ่ง ก่อนที่จะทำการวิเคราะห์ เขาได้เรียงข้อความ
 ที่ยกมานี้เสียใหม่ เป็น "การเลื่อนไหลของทุกสิ่ง" เพื่อที่จะให้ได้ความหมายที่ตรงประเด็น
 และสะดวกแก่การวิเคราะห์ ครั้งแรกที่ลงมือวิเคราะห์ข้อความนี้ เราก็คงพบกับศัพท์ตัวแรก
 คือ "การเลื่อนไหล" (flux) จะเห็นได้ว่ามีปัญหาเกิดขึ้นในที่นี้ไม่น้อยเลย อาทิเช่น

^๑Ibid., p. 174. "Philosophy is mystical. For mysticism is direct insight into depths as yet unspoken. But the purpose of philosophy is to rationalize mysticism: Not by explaining it away, but by the introduction of novel verbal characterizations, rationally coordinated."

^๒ See P. Edward, The Encyclopedea of Philosophy, Vol. VI, p. 479.

^๓ See A.N. Whitehead, Process and Reality, p. 317

ลักษณะอย่างใดกันแน่ที่จะเป็นการเลื่อนไหล ? การเลื่อนไหลดำเนินการของมันอย่างไร ? มีหลักเกณฑ์และเป้าหมายในตัวหรือไม่ ? ยิ่งกว่านั้น พอมาถึงคำ "ทุกสิ่ง" ก็ยังจะต้องพบปัญหาที่ว่า "ทุก" ในที่นี้เป็นจำนวนที่มากน้อยแค่ไหน ? จำกัดหรือไม่จำกัด ? และ "สิ่ง" ชนิดไหนกันแน่ที่เลื่อนไหล ? จะต้องเป็นสิ่งที่มีตัวตนหรือไม่ ? ปัญหาต่าง ๆ เท่าที่กล่าวมานี้ทำให้ไวท์เฮคเองถึงกับกล่าวว่า "การทำ ความหมายที่รวมอยู่ในวลี 'ทุกสิ่งเลื่อนไหล' ให้แจ่มแจ้ง เป็นงานยากที่สำคัญอันหนึ่งของอภิปรัชญา" ^๑ ดังนั้น เขาเองจึงต้องลงมือคลี่คลายปัญหาต่าง ๆ ที่เขามองเห็น ด้วยความพยายามในการค้นหา ศัพท์เทคนิคใหม่ ๆ มาใช้ให้สอดคล้องกับปัญหาเหล่านี้ เช่น ให้ "ทุก" เท่ากับจำนวน พหุพจน์ที่จำกัดอยู่ในขอบข่ายของประสบการณ์ ให้ "สิ่ง" เป็น "ภวันตภาพ" และให้ "เลื่อนไหล" อธิบายแทนใจด้วย "การแปรสภาพ" ของภวันตภาพใด ๆ ที่ไปสู่การเป็น "ภวันตภาพในกรรตุภาวะ" โดยมี "วัตุณินันทร" เป็นกรอบของการแปรสภาพ และมี "ความพอใจ" เป็นเป้าหมายขั้นต้น และ ศัพท์ที่กำหนดขึ้นใหม่ ๆ เหล่านี้บางคำก็ยังไม่แจ่มแจ้งที่เดียว เช่น "การแปรสภาพ" ซึ่งก็จะต้องทำใ้หายไปอีก และการทำเช่นนั้นก็จะต้องใช้ศัพท์เทคนิคอื่น ๆ ที่เขารอบเคียวกันไว้อีกมากมาย "ทุกสิ่งเลื่อนไหล" ข้อความเดีวนี้เอง ได้ก่อให้เกิดปรัชญาบริสุทธิ์ของไวท์เฮคขึ้นทั้งระบบ ดังปรากฏอยู่ในเนื้อหาทั้งหมดของบทที่ ๓ ที่ผ่านมาแล้วนั่นเอง

คำว่า "กระบวนการ" สำหรับไวท์เฮคกินความกว้างและเฉพาะเจาะจงกว่า "ความเปลี่ยนแปลง" มากนัก เพราะเมื่อก้าวถึงมันอย่างมีระบบ "กระบวนการ" ของไวท์เฮคย่อมจะต้องหมายถึง "กระบวนการทั้งหมด" อันได้แก่ "กระบวนการย่อย" (microscopic process) ซึ่งเป็นกระบวนการแห่งการเกิดภวันตภาพในกรรตุภาวะ

^๑ Ibid. "The elucidation of meaning involved in the phrase 'all things flow,' is one chief task of metaphysics."

แต่ละภวันตภาพ โดยในขณะที่ภวันตภาพแต่ละหน่วยในฐานะกระบวนการเชิงจุดหมาย หรือเชิงอันตวิทยา (teleological) เป็นการจับตัวเป็นรูปธรรม หรือก่อตัวขึ้นจนเป็น "กระบวนการใหญ่" (macroscopic process) นั้น ก็จะเป็นการสร้างอนุกรมแห่งภาวะที่เป็นจริงของมันขึ้น เป็นกระบวนการเชิงประสิทธิภาพ อันหมายถึง "โลกในกรรตุภาวะ" ดังนั้น โลกในกรรตุภาวะจึงหมายถึง "กระบวนการใหญ่" ที่กรรตุภาวะของมันขึ้นอยู่กับ การขยายตัวอย่าง เป็นอนุกรมของกรรตุภาวะทั้งหลายแห่งกระบวนการย่อยอีกต่อหนึ่ง การขยายตัวในเชิงส่งต่อกรรตุภาวะของภวันตภาพในกรรตุภาวะที่มีผลต่อโลกในกรรตุภาวะเท่านั้นเอง คือ ความหมายแรกสุดของ "กระบวนการ"^๑

ความหมายแรกสุดของ "กระบวนการ" นั้นนับว่าเป็นความหมายที่สำคัญที่สุดของลัทธิคำสอนของไวท์เฮดด้วย สมมุติว่า "โลกในกรรตุภาวะ" หรือ โลกที่เป็นจริงของเราในที่นี้คือ "การทำความเข้าใจวิทยานิพนธ์ฉบับนี้" ก็จะได้เห็นว่า กระบวนการแห่งการจับตัวเป็นรูปธรรมของโลกในกรรตุภาวะนี้มีมากมาย อาทิเช่น กระบวนการที่ผู้เขียนสรรหาข้อมูลต่าง ๆ มาเขียนด้วยจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้อ่านเข้าใจ กระบวนการที่อาจารย์ที่ปรึกษาทั่วถึงและตรวจแก้ต้นฉบับเพื่อประทับประคองให้มันเป็นงานวิจัยในสาขาปรัชญาที่พออ่านได้ กระบวนการแห่งการจัดพิมพ์ให้ออกมาเป็นรูปเล่มที่ถูกแบบฟอร์มเพื่อสะดวกแก่การอ่าน และกระบวนการแห่งการอ่านของผู้อ่านเพื่อที่จะทำความเข้าใจมัน สมมุติว่า "กระบวนการใหญ่" หรือ โลกในกรรตุภาวะของเราประกอบด้วยภวันตภาพในกรรตุภาวะเพียงสี่หน่วย หรือสี่กระบวนการเท่าที่ยกมานี้เท่านั้น ในแต่ละกระบวนการย่อยดังกล่าวนี้ เราก็อาจอธิบายได้ด้วยหลักปรัชญาบริสุทธิ์ของไวท์เฮดโดยไม่ยากนัก ตัวอย่างเช่น ในกระบวนการของการเขียนนั้น ไม่ว่าจะลำบากสักเพียงใด ผู้เขียนก็ต้องมี "เป้าหมาย" (ในฐานะวัตถุนิรันดร) ในการเขียนเพื่อที่จะให้ผู้อ่านเข้าใจอยู่แล้ว ซึ่งนี่ก็คือ ความเป็นไปได้ของกระบวนการในการเขียนนั่นเอง เมื่อการเขียนดำเนินไป (จาก

^๑ See Ibid., p. 327.

สมรรถนภาวะไปสู่กรรตุภาวะของมัน) แต่ก่อนที่จะเป็นกรรตุภาวะสุดท้ายอันจะยังผลให้ผู้อ่านเข้าใจได้นั้น จะมีระดับ หรือ "ปริณาม" ของกรรตุภาวะดังกล่าวอยู่มากมาย จึงต้องมีการเขียนแล้วเขียนอีก เป็นการปรับปรุงปริณามของความจริงแห่งการเขียนให้ไปถึงจุดที่เรียกว่า "ความพอใจ" ณ ตรงจุดนั้น ผู้เขียนอาจจะรู้สึกพอใจจริง ๆ หรือไม่ก็พอใจเท่าใดนักก็เป็นได้ แต่ไวท์เฮดก็ให้ชื่อเป็นศัพท์วิชาการกลาง ๆ ไว้ว่า "ความพอใจ" อันหมายถึงจุดสำเร็จ หรือจุดที่กรรตุภาวะ (ของการเขียน) เป็นจริงขึ้นมาเท่านั้น เมื่อกระบวนการแห่งการจับตัว เป็นรูปธรรมแรกเป็นกรรตุภาวะขึ้นมาเช่นนี้แล้ว มันก็จะส่งต่อภาวะทั้งหมดที่เป็นจริงผ่านกระบวนการย่อยที่สอง ซึ่งในที่นี้หมายถึงอาจารย์ที่ปรึกษา (กระบวนการแห่งการจับตัว เป็นรูปธรรมอีกกระบวนการหนึ่งที่สามารถอธิบายได้ด้วยหลักการเกี่ยวกับกระบวนการแรก) ก่อนจะส่งต่อกรรตุภาวะที่มีการปรับปรุงแล้วต่อไปยังกระบวนการแห่งการจัดพิมพ์ เสร็จแล้วจึงจะมาถึง "กระบวนการย่อย" สุดท้าย อันหมายถึงการอ่านของผู้อ่านแต่ละคน และเช่นกัน การอ่านก็เป็นกระบวนการเชิงอันติวิทยาอย่างหนึ่ง ผู้อ่านย่อมต้องมีจุดหมายในส่วนที่จะทำความเข้าใจอยู่บ้าง ครั้นกระบวนการย่อยทั้งสี่ได้มาติดคอสัมพันธ์กันจนครบ ก็เรียกว่ามันได้กลายเป็น "กระบวนการใหญ่" ขึ้นแล้ว เป็น "โลกในกรรตุภาวะ" ของเรา และเป็นกระบวนการเชิงประสิทธิภาพอย่างหนึ่งด้วย นั่นคือ ในกระบวนการแห่งการทำความเข้าใจงานวิจัยชิ้นนั้น นอกจากจะเป็นกรรตุภาวะปัจจุบันที่กำลังเกิดขึ้นแล้ว มันยังจะเป็นภาวะที่เป็นเชิงประสิทธิภาพอีกด้วย เพราะสามารถที่จะยังผลให้ผู้ทำความเข้าใจมีสมรรถนะที่จะใช้ภาวะปัจจุบันไปที่ความประสงค์ที่ผ่านมา หรือที่จะประสบต่อไปในอนาคตได้ อย่างไรก็ตาม ความหมายของเทอม "กระบวนการ" ในขั้นพื้นฐานจริง ๆ กลับมีได้อยู่ที่กระบวนการย่อยหรือกระบวนการใหญ่เลย หากอยู่ที่ภาวะของการเขียนขณะขยายตัวความจริงของมันออกไปสู่การตรวจแก้ สู่การพิมพ์ และสู่การอ่าน อันเป็นการเพิ่มกรรตุภาวะให้มี "การทำความเข้าใจ" จริง ๆ ขึ้นได้ในขณะนี้มากกว่า ลักษณะหรือสภาวะแห่งการส่งต่อ เช่นนี้เองที่เป็น "กระบวนการทั้งหมด" อันหมายถึง "ตัวความหมาย" แห่งมูลบทในอภิปรัชญาของไวท์เฮด

นอกจากไวท์ เสดจะได้อรรถาธิบายที่เป็นแนวกระบวนการมาจากทฤษฎีวิเคราะห์ข้อความ "ทุกสิ่งเลื่อนไหล" แล้ว เขายังได้หลักบางอย่างมาจากบทสวดที่มีชื่อเสียงตอนหนึ่งว่า

จงอยู่กับข้าฯ ก่อนเกิด
เวลาช่างผ่านไป เร็วเหลือเกิน °

ในบรรทัดแรกนั้นไวท์ เสดจับความหมายของมันได้ว่า เป็นการแสดงออกถึงความมั่นคงแน่นอน และความมีตัวตนอย่างเด่นชัด เช่นในคำว่า "จงอยู่" และ "ข้าฯ" อันเป็นการเน้นให้เกิดมโนภาพเรื่อง "สาร" กับ "ภวันต์" ซึ่งมีนักปรัชญาหลายสำนักรับเอาไว้เป็นหลักการอย่างจริงจัง ถึงกับยืนยันว่า "สาร" เท่านั้นที่เป็นตัวความเป็นจริง ความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายล้วนเป็นความลวง ส่วนในบรรทัดที่สองนั้น เขาก็เห็นว่ามันเป็นการแสดงออกถึงความไม่คงตัว มีการเลื่อนไหลและการเปลี่ยนแปลง ซึ่งก็มีนักปรัชญาบางคนรับเอาความหมายที่ได้จากบรรทัดที่สองนี้ไว้เพียงแง่เดียว กระทั่งกล่าวยืนยันว่า ความเปลี่ยนแปลงล้วน ๆ เท่านั้นที่เป็นจริง จริงแท้ยิ่งกว่าสารและภวันต์ใด ๆ เสียอีก

ไวท์ เสดพิจารณาข้อความบทสวดตอนนั้นแล้วลงความเห็นว่า ทั้งสองบรรทัดก็ก่อให้เกิดความหมายอย่างเดียวกันที่ไม่อาจแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด และเขาก็เห็นแนวที่จะสร้างระบบความคิดขึ้นบนฐานความหมายเดียวกันของทั้งสองบรรทัดที่เขาจับได้ด้วยมูลบทแห่งอภิปรัชญาของเขา จึงเป็นมโนภาพที่มีทั้งลักษณะคงที่และเปลี่ยนแปลงรวมกัน เขาจะไม่พูดถึง "ความเปลี่ยนแปลง" กับ "ความถาวร" ในฐานะภวันต์ภาพหรือปัญหาสองประเด็นอีกต่อไป แต่จะพูดถึง "กรรตุภาวะเปลี่ยนแปลงที่มีความถาวรมาทำให้มันสมบูรณ์" ควบคู่ไปกับ "กรรตุภาวะถาวรที่มีความเปลี่ยนแปลงมาทำให้มันสมบูรณ์" ซึ่งทั้งหมดนี้ก็คือ "กระบวนการเชิงซ้อน" อันเป็นทั้งแนวและตัวปรัชญาอันตรีของเขานั่นเอง

° Ibid., p. 318

"Abide with me;

Fast falls the eventide"

แง่ที่หมายถึง "กรรตุภาวะเปลี่ยนแปลง ๆ" นั้น ไท้เฮคพูดแทนด้วยมโนภาพ "โลกในกรรตุภาวะ" บ้าง "โลกแห่งข้อเท็จจริง" บ้าง และในแง่ที่หมายถึง "กรรตุภาวะถาวร ๆ" เขาก็พยายามชี้แจงด้วยมโนภาพ "พระเจ้า" บ้าง "โลกแห่งคุณค่า" บ้าง ดังนั้น การจะอธิบายสิ่งหนึ่งสิ่งใดด้วยปรัชญาวิธีสุทธิของไท้เฮคจึงไม่่ง่ายนัก หากว่าสิ่งนั้นมิได้เป็น กระบวนการ หรือมิได้เกี่ยวกับ "การรู้สึก" เลย

ความหมายของ "กระบวนการ" สำหรับไท้เฮคนั้นมีมากมาย มีที่ไ้หลายแง่ และจุดหมายที่ไ้ก็แตกต่างกันออกไป ทว่าโดยนัยที่สำคัญ เมื่อไ้กับ "ความเป็นจริง" กระบวนการของเขายอมหมายถึง "กรอบ" หรือ "ลักษณะ" ของความเป็นจริง และเมื่อไ้กับ "ปรัชญา" มันยอมหมายถึง "ตัว" หรือ "หลัก" ปรัชญาโดยตรง เพราะตามความคิดของไท้เฮคนั้น ภาวะใดที่เป็นปรัชญา ภาวะนั้นจะต้องเป็นกระบวนการ ด้วยเสมอ

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย